

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه هنر اصفهان
دانشکده هنر ادیان و تمدن‌ها
گروه هنرهای اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته هنر اسلامی گرایش فقه هنر

تحلیل صوری شمایل امام علی (ع) در نگاره های برخی کتب مصور سده ۹ تا ۱۱
ه.ق (با تاکید بر خاوران نامه موزه هنرهای تزئینی تهران)

استاد راهنما:

حمید فرهمند بروجنی
دکتر مرضیه پیراوی

استاد مشاور:

صمد نجارپور

پژوهشگر:

عطرت سیاه‌وش دستجردی
اردیبهشت ماه ۱۳۹۱

اظهارنامه دانشجو:

موضوع پایان نامه :

تحلیل صوری شمایل امام علی (ع) در نگاره های برخی کتب مصور سده ۹ تا ۱۱
ه.ق (با تاکید بر خاوران نامه موزه هنرهای تزیینی تهران)

استاد راهنما: حمید فرهمند بروجنی، دکتر مرضیه پیراوی ونک

اینجانب عطرت سیاهوش دستجردی دانشجوی دوره کارشناسی ارشد رشته هنر اسلامی گرایش فقه هنر دانشکده هنر و ادیان دانشگاه هنر اصفهان به شماره دانشجویی ۸۸۱۱۵۰۴۱۰۱ گواهی می نمایم که تحقیقات ارائه شده در این پایان نامه توسط شخص اینجانب انجام شده و صحت و اصالت مطالب نگارش شده مورد تأیید می باشد و در موارد استفاده از کار دیگر محققان به مرجع مورد استفاده اشاره شده است. به علاوه گواهی می نمایم که مطالب مندرج در پایان نامه تاکنون برای دریافت هیچ نوع مدرک یا امتیازی توسط اینجانب یا فرد دیگری ارائه نشده است و در تدوین متن پایان نامه چارچوب مصوب دانشگاه هنر اصفهان را به طور کامل رعایت کرده ام.

امضاء دانشجو:

تاریخ:

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و نوآوری های ناشی از تحقیق، همچنین چاپ و تکثیر، نسخه برداری، ترجمه و اقتباس از این پایان نامه کارشناسی ارشد، برای دانشگاه هنر اصفهان محفوظ است.

نقل مطالب با ذکر منبع بلامانع است.

دانشگاه هنر اصفهان
دانشکده هنر ادیان و تمدن ها
گروه هنر اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته هنر اسلامی گرایش فقه هنر خانم عطرت
سیاهوش دستجردی با عنوان:
**تحلیل صوری شمایل امام علی (ع) در نگاره‌های برخی کتب مصور سده ۹ تا ۱۱ ه.ق (با
تأکید بر خاوران نامه)**

ارایه شده به مدیریت تحصیلات تکمیلی دانشگاه به عنوان بخشی از فعالیتهای تحصیلی لازم برای درجه‌ی کارشناسی
ارشد که در تاریخ..... توسط هیأت داوران زیر بررسی و با نمره.....درجه.....به
تصویب نهایی رسید

امضا	..... با مرتبه علمی	۱- استاد راهنمای اول پایان نامه آقای حمید فرهنگد بروجنی
امضا	..... با مرتبه علمی	۲- استاد راهنمای دوم پایان نامه خانم دکتر مرضیه پیراوی
امضا	..... با مرتبه علمی	۳- استاد مشاور اول پایان نامه آقای دکتر .....
امضا	..... با مرتبه علمی	۴- استاد داور داخل گروه آقای دکتر .....
امضا	..... با مرتبه علمی	۵- استاد داور خارج از گروه آقای دکتر .....

مهر و امضای مدیر گروه

سپاسگزاری:

هر چند خود را لایق قبای شاکری او نمی‌دانم ولی با جانی سوخته از شوق و زبانی کوتاه، خداوند منان را شکر می‌گویم. از استاد راهنما جناب آقای حمید فرهمند بروجنی به خاطر راهنمایی دلسوزانه و بذل توجه و نیز نظرات صائبشان بسیار متشکر و سپاسگزارم. همچنین از استاد راهنما سرکار خانم دکتر مرضیه پیراوی مدیر محترم گروه که با خوشرویی و بردباری تمام مرا از راهنمایی‌های هوشمندانه خویش بهره‌مند ساخته‌اند، سپاسگزاری می‌کنم.

با تشکر و سپاس فراوان از همسرم جناب آقای احسان رئیسی که در تمام مراحل تدوین این رساله همراه و راهنمایم بود.

تقديم به:

روح پدر بزرگوارم

مادر مهربانم

و بهترین دوستم، همسر عزیزم

چکیده:

یکی از ویژگی‌های هنر اسلامی و نگارگری ایرانی، ترسیم موضوعاتی است که مربوط به زندگی پیامبر(ص) و ائمه(ع) - به خصوص حضرت علی(ع)- است. در کتاب‌هایی چون خاوران‌نامه، احسن الکبار، حبیب السیر و ... صحنه‌های زیبایی از زندگی و شجاعت حضرت علی(ع) تصویر و تجسم یافته است.

از آنجا که وقوف بر عناصر و اجزای یک اثر هنری، ارتباطی تنگاتنگ با مسائل تاریخی، فرهنگی و اجتماعی دارد، ضروری است که پیش از تجزیه و تحلیل آثار هنری، به اینگونه مسائل پرداخته شود. این رساله بر آن است که پس از ذکر مقدمه‌ای درباره خاوران‌نامه و تبیین تاریخ هنر شیعی، به تحلیل صوری شمایل امام علی (ع) در نگاره‌های منتخب از برخی کتب مصور که بین سده نهم تا یازدهم (ه.ق) در داخل ایران نگاشته شده است، بپردازد.

کلید واژه ها

هنر شیعی، خاوران‌نامه، نگارگری، شمایل امام علی(ع)، تحلیل صوری.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول: کلیات تحقیق
۱-۱	مقدمه..... ۲
۲-۱	بیان مسأله (تعریف موضوع پژوهش) ۳
۳-۱	اهمیت و ضرورت موضوع پژوهش ۳
۴-۱	اهداف پژوهش ۳
۵-۱	روش پژوهش ۴
۶-۱	قلمرو زمانی پژوهش ۴
۷-۱	ابزارهای گردآوری داده ها ۴
۷-۱	روش تجزیه و تحلیل داده ها ۴
۸-۱	محدودیت‌های پژوهش ۵
۹-۱	شرح واژه‌ها و اصطلاحات به کاررفته در پژوهش ۵
	فصل دوم: تاریخ هنر شیعی
۱-۳	پیدایش شیعه در اسلام ۷
۲-۳	سیر تشیع و هنر شیعی در ایران ۹
	فصل سوم: مقدمه‌ای بر شناخت خاوران‌نامه
۱-۲	اوضاع سیاسی دوران تیموری ۲۱
۲-۲	دین و مذهب در عصر تیموری ۲۲
۳-۲	علم، ادب و هنر در عهد تیموری ۲۴
۴-۲	ابن حسام خوسفی ۲۶
۵-۲	حماسه ۲۸
۱-۵-۲	خاوران‌نامه ۲۹
۶-۲	برخی نسخ خطی شمایل‌دار در سده ۹ تا ۱۱ ..... ۳۶

فصل چهارم: تحلیل صوری نگاره‌ها

- ۴-۱ پیش درآمد ۴۰
- ۴-۱-۱ ترکیب‌بندی ۴۰
- ۴-۱-۲ رنگ ۴۱
- ۴-۲ بخش نخست: نگاره‌های خاوران نامه ۴۳
- ۴-۲-۱ حضرت علی (ع) در نبرد با موجودات خیالی ۴۳
- ۴-۲-۲ معجزه نمودن حضرت رسالت(ص) ۴۸
- ۴-۲-۳ در آمدن خضر نبی(ع) به یاری امیرالمومنین(ع) ۵۲
- ۴-۲-۴ حضرت علی(ع) در مصاف با میر سیاف ۵۸
- ۴-۲-۵ در آمدن شیر به پیشگاه حضرت علی(ع) ۶۱
- ۴-۲-۶ سران سپاه در حضور حضرت علی(ع) ۶۴
- ۴-۲-۷ نبرد حضرت علی (ع) با اژدها ۶۷
- ۴-۲-۸ نبرد حضرت علی (ع) با دیوها ۶۹
- ۴-۲-۹ نبرد حضرت علی (ع) با صلصال ۷۳
- ۴-۳ بخش دوم: نگاره‌های سایر کتب ۷۵
- ۴-۳-۱ دوازده امام در عرصه قیامت (از نگاره‌های گلچین ادبی) ۷۵
- ۴-۳-۲ کشتی شیعه (شاهنامه فردوسی: شاهنامه طهماسبی) ۷۹
- ۴-۳-۳ روز غدیر خم (احسن الکبار) ۸۳
- ۴-۳-۴ خواستگاری حضرت علی (ع) از حضرت فاطمه (س) (احسن الکبار) ۸۷
- ۴-۳-۵ نبرد حضرت علی(ع) با دیوها (احسن الکبار) ۹۱
- ۴-۳-۶ فتح خیبر دست حضرت علی(ع)(حبیب السیر) ۹۴
- ۴-۳-۷ معراج حضرت محمد(ص) به آسمان از نظامی، هفت پیکر شاه طهماسب(فال نامه) ۹۸
- ۴-۴ نتیجه گیری ۱۰۱

فهرست عکس‌ها

عنوان	صفحه
عکس (۳-۱) دعا برای امام علی(ع) بر روی سنگ قبر مقبره تیمور در گور امیر، خط ثلث، ۸۲۹ (ه.ق)، سمرقند.....	۱۱
عکس (۳-۲) ایوان اصلی مسجد گوهر شاد، سوره توبه، آیه ۱۸، کتیبه ثلث، ۸۲۱.....	۱۳
عکس (۳-۳) فرشتگان در پشت پنجره ای در آسمان، مخزن الاسرار نظامی، تبریز، ۹۱۱ ه.ق، لندن.....	۱۶
عکس (۳-۴) عروج پیامبر به آسمان ها، هفت پیکر نظامی، سلطان محمد، ۹۵۰-۹۴۶ ه.ق، لندن، موزه بریتانیا.....	۱۸
عکس (۳-۵) دعای ناد علیا مظهر العجائب... به شکل شیر، خط ثلث، سده نهم، کتابخانه مرکزی دانشگاه استانبول.	۱۹
عکس (۴-۱) حضرت علی (ع) در نبرد با موجودات خیالی.....	۴۳
عکس (۴-۲) حضرت علی (ع) در نبرد با موجودات خیالی؛ ترکیب مارپیچ.....	۴۴
عکس (۴-۳) حضرت علی (ع) در نبرد با موجودات خیالی؛ ترکیب بیضی شکل.....	۴۵
عکس (۴-۴) حضرت علی (ع) در نبرد با موجودات خیالی؛ مرکزیت حضرت علی(ع) در تصویر.....	۴۵
عکس (۴-۵) معجزه نمودن حضرت رسالت(ص).....	۴۸
عکس (۴-۶) معجزه نمودن حضرت رسالت(ص) ترکیب مثلثی.....	۴۹
عکس (۴-۷) معجزه نمودن حضرت رسالت(ص) ترکیب مثلثی.....	۵۰
عکس (۴-۸) معجزه نمودن حضرت رسالت(ص) ترکیب زیگزاگ.....	۵۰
عکس (۴-۹) در آمدن خضر نبی(ع) به یاری امیرالمومنین(ع).....	۵۲
عکس (۴-۱۰) در آمدن خضر نبی(ع) به یاری امیرالمومنین(ع)، ابعاد نگاره.....	۵۳
عکس (۴-۱۱) در آمدن خضر نبی(ع) به یاری امیرالمومنین(ع)، ترکیب دایره‌ای.....	۵۴
عکس (۴-۱۲) در آمدن خضر نبی(ع) به یاری امیرالمومنین(ع)، ترکیب موجی.....	۵۵
عکس (۴-۱۳) حضرت علی(ع) در مصاف با میر سیاف.....	۵۸
عکس (۴-۱۴) حضرت علی(ع) در مصاف با میر سیاف، ترکیب مثلثی.....	۵۹
عکس (۴-۱۵) حضرت علی(ع) در مصاف با میر سیاف، ارتباط اجزای تصویر.....	۶۰
عکس (۴-۱۶) در آمدن شیر به پیشگاه حضرت علی(ع).....	۶۱
عکس (۴-۱۷) در آمدن شیر به پیشگاه حضرت علی(ع)، احترام نهادن تصاویر به حضرت(ع).....	۶۲
عکس (۴-۱۸) سران سپاه در حضور حضرت علی(ع).....	۶۴

- عکس (۴-۱۹) سران سپاه در حضور حضرت علی(ع)، ترکیب موازی ۶۵
- عکس (۴-۲۰) نبرد حضرت علی(ع) با اژدها ۶۷
- عکس (۴-۲۱) نبرد حضرت علی(ع) با دیوها ۶۹
- عکس (۴-۲۲) نبرد حضرت علی(ع) با دیوها، بی مکانی ۷۱
- عکس (۴-۲۳) نبرد حضرت علی(ع) با دیوها، مرکزیت حضرت ۷۱
- عکس (۴-۲۴) نبرد حضرت علی(ع) با صلصال ۷۳
- عکس (۴-۲۵) دوازده امام در عرصه قیامت (از نگاره‌های گلچین ادبی) ۷۵
- عکس (۴-۲۶) دوازده امام در عرصه قیامت (از نگاره‌های گلچین ادبی)، نحوه قرارگیری امامان در تصویر ۷۷
- عکس (۴-۲۷) دوازده امام در عرصه قیامت (از نگاره‌های گلچین ادبی)، ترکیب مارپیچ ۷۸
- عکس (۴-۲۸) کشتی شیعه (شاهنامه فردوسی: شاهنامه طهماسبی) ۷۹
- عکس (۴-۲۹) کشتی شیعه (شاهنامه فردوسی: شاهنامه طهماسبی)، ترکیب خطی ۸۱
- عکس (۴-۳۰) روز غدیر خم (احسن الکبار) ۸۳
- عکس (۴-۳۱) روز غدیر خم (احسن الکبار)، ترکیب بیضی شکل ۸۵
- عکس (۴-۳۲) روز غدیر خم (احسن الکبار)، شعله‌های پیرامون سر ۸۶
- عکس (۴-۳۳) خواستگاری حضرت علی(ع) از حضرت فاطمه (س) (احسن الکبار) ۸۷
- عکس (۴-۳۴) خواستگاری حضرت علی(ع) از حضرت فاطمه (س) (احسن الکبار)، حضرت محمد(ص) و امام علی(ع) ۸۸
- عکس (۴-۳۵) خواستگاری حضرت علی(ع) از حضرت فاطمه (س) (احسن الکبار)، تقارن تصویر ۸۹
- عکس (۴-۳۶) خواستگاری حضرت علی(ع) از حضرت فاطمه (س) (احسن الکبار)، نشانه‌های کمال ۹۰
- عکس (۴-۳۷) نبرد حضرت علی(ع) با دیوها (احسن الکبار) ۹۱
- عکس (۴-۳۸) نبرد حضرت علی(ع) با دیوها (احسن الکبار)، ترکیب دایره‌ای ۹۲
- عکس (۴-۳۹) گشودن در قلعه به دست حضرت علی(ع) (حبیب السیر) ۹۴
- عکس (۴-۴۰) گشودن در قلعه به دست حضرت علی(ع)؛ مرکزیت امام(ع) ۹۵
- عکس (۴-۴۱) گشودن در قلعه به دست حضرت علی(ع) (حبیب السیر)، ترکیب عمودی ۹۶
- عکس (۴-۴۲) معراج حضرت محمد(ص) به آسمان از نظامی، هفت پیکر شاه طهماسب(فال نامه) ۹۸
- عکس (۴-۴۳) معراج حضرت محمد(ص) به آسمان از نظامی، هفت پیکر شاه طهماسب(فال نامه)، ترکیب مارپیچ ۹۹

فصل اول

کلیات تحقیق

آثار هنری ایران با فرهنگ اسلامی به شدت عجین شده است و این دو، در کنار هم در طول ۱۴۰۰ سال با تمام فراز و فرودها رشد کرده است. فرهنگ ایرانی-اسلامی با هنر و ادبیات ایرانی-اسلامی همواره رابطه ای تنگاتنگ داشته است. همان گونه که هنر و ادبیات با استفاده از مضامین اسلامی به رشد و گسترش فرهنگ اسلامی در ایران و سایر مناطق جهان کمک کرده است. فرهنگ اسلامی نیز باعث غنی تر شدن هنر و ادبیات شده است. در واقع، فرهنگ اسلامی به هنر دستمایه می‌داده است تا اعتلا پیدا کند و هنر نیز نقش مهمی در ترویج فرهنگ اسلامی به عهده داشته است.

یکی از آثار برجسته ادبی و هنری که مصداق خوبی برای جمع بین هنر و ادبیات و فرهنگ اسلامی (شیعی) خاوران نامۀ ابن حسام خوسفی است. ابن حسام خوسفی در خاوران نامه، که یک حماسه دینی به شمار می‌آید، به ذکر نبردها، دلاوری‌ها و شجاعت های امام علی(ع) و یارانش پرداخته است. این کتاب با تصویرگری فرهاد نقاش جلوه ای ویژه پیدا کرده و در شمار آثار نفیس هنری عصر خود قرار گرفته است.

در قرن نهم و دهم (دوره تیموری و اوایل دوره صفوی) توجه زیادی به کتابت و نگارگری می‌شده است. حاکمان تیموری علاقه زیادی به کتاب آرائی داشتند و در کتابخانه های بسیاری از آنان، هنرمندان خطاط، نگارگر و مجلد، به کار ساخت و تولید کتاب مشغول بوده اند. در همین احوال، حکام تیموری برای جلب توجه مردم و کسب مقبولیت نزد آنان- بهره مند از ابزار شرع- به ساخت کتاب‌هایی با مضامین شیعی می‌پرداختند.

هدف این پایان نامه این است که پس از بررسی شرایط تاریخی، ادبی، فرهنگی، هنری در قرن نهم و دهم، به تحلیل صوری شمایل امام علی(ع) در برخی کتب مصور (با تاکید بر خاوران نامه موزه هنرهای تزیینی تهران) پرداخته شود.

لازم به ذکر است که مقصود از شمایل در این رساله، مرتبط با تعریف شمایل نگاری (Iconography) به معنی: اصطلاحی در تاریخ هنر که به بررسی و شناخت مفاهیم و موضوع های هنری اشاره دارد (دایره المعارف هنر، ذیل شمایل) نیست، بلکه منظور شمایل و شمایل نگاری به تعبیر قدماست یعنی: «کشیدن تصویر بزرگان دینی است» (لغت نامۀ دهخدا، ذیل شمایل).

۱-۲ بیان مسأله (تعریف موضوع پژوهش)

ورود اسلام به ایران و علاقه فراوان به پیامبر (ص) و ائمه معصومین (ع) و ارتباط معنوی ایرانیان با اهل بیت (ع) موجب شد که در دوره های مختلف، آثار فراوانی درباره شجاعت، دلآوری یا مظلومیت اهل بیت (ع)، به خصوص یار و یاور پیامبر (ص)، حضرت علی (ع)، به وجود بیاید. این آثار فصل شور انگیزی از ادبیات و هنر را رقم زده اند در این آثار مدار سخن بر وصف مولا علی (ع) است که به انحای گوناگون ضمن مدح آن حضرت و ذکر شجاعت های وی، حقیقت پیروی از آن بزرگوار را بر همه مخاطبان گوشزد می کند.

در این رساله پس از تبیین شرایط اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و دینی دوره ای که خاوران نامه در آن نوشته و مصور شده است، شمایل امام علی (ع) در چند نگاره خاوران نامه از جنبه های صوری یعنی ترکیب بندی و رنگ بررسی می شود و از آنجا که تعریف شمایل با یک شخصیت دینی معنا می یابد نمی تواند بدون توجه به جنبه های معنایی آن تحلیل شود. به همین جهت به نحوی گذرا و خلاصه در حد بضاعت نویسنده به برخی جنبه های معنایی آن نیز پرداخته می شود. سپس شمایل امام علی (ع) در نگاره های دیگری از برخی کتب نگاشته شده در بازه زمانی مذکور، مانند نگاره های خاوران نامه، از همان جنبه ها بررسی می شود. نکته قابل ذکر این که پژوهش حاضر سوژه محور است.

۱-۳ اهمیت و ضرورت موضوع پژوهش

با بررسی و تحلیل شمایل امام علی (ع) در نگاره های خاوران نامه و برخی کتب مصور سده ۹ تا ۱۱ ه.ق می توان به اهمیت و جایگاه امام علی (ع) در نگارگری این برهه زمانی پی برد و هم چنین می توان تاثیر عقاید و تفکرات رایج آن برهه زمانی بر هنر، به خصوص کتاب آرایی و شمایل نگاری را تبیین کرد.

هیچ مطالعه ای به طور جدی به جمع آوری نگاره هایی با این مضمون و تحلیل و بررسی آنها از جنبه های مختلف از جمله، ترکیب بندی و رنگ (جنبه های بصری) و نماد شناسی برخی عناصر موجود در نگاره ها صورت نگرفته است، اثر حاضر در تلاش است تا این نقص را جبران کند.

۱-۴ اهداف پژوهش

اهداف کلی این پژوهش عبارت است از:

- ۱- بررسی چگونگی شمایل امام علی (ع) در نگاره های خاوران نامه و برخی کتب مصور سده ۹ تا ۱۱ ه.ق از دید ترکیب بندی و رنگ (جنبه های بصری) و جنبه های معنایی.

۱-۵ روش پژوهش

در باب روش تحقیق در این پایان نامه، موارد قابل ذکر عبارت است از:

- ۱- از نظر هدف، این پژوهش جز پژوهش‌های بنیادی محسوب می‌شود.
- ۲- از نظر روش، این پایان نامه به صورت اسنادی-کتابخانه‌ای انجام شده است.
- ۳- روش یافته‌اندوزی (روش گردآوری داده‌ها) در این پژوهش بدین صورت است که ابتدا مطالعه و یادداشت برداری از منابعی که در راستای موضوع پایان نامه قرار دارد انجام شده و پس از آن به دسته‌بندی یادداشت‌ها بر اساس موضوعات مورد بحث پرداخته شده است.

۴- فرآیند تحقیق: (سیر اندیشه‌ای دستیابی به نتیجه تحقیق)

برای دستیابی به نتیجه تحقیق به ترتیب مراحل زیر انجام می‌گیرد:

- ۱- جمع‌آوری منابع تاریخی و ادبی درباره‌ی خاوران نامه؛
- ۲- شناسایی و جمع‌آوری کتب مصور سده ۹ تا ۱۱ ه.ق؛
- ۳- جمع‌آوری و انتخاب نگاره‌های دوره‌ی زمانی مذکور که حاوی شمایل امام علی (ع) هستند؛
- ۴- تحلیل شمایل امام (ع) در نگاره‌های خاوران نامه و دیگر نگاره‌های منتخب.

۱-۶ قلمرو زمانی پژوهش

این پژوهش به بررسی و تحلیل نگاره‌های کتب مصور در فاصله‌ی زمانی قرن ۹ ه.ق تا ۱۱ ه.ق پرداخته است.

۱-۷ ابزارهای گردآوری داده‌ها

داده‌های مورد نظر با استفاده از فیش‌های کاغذی و رایانه‌ای ثبت و ضبط شد. سپس برای اخذ اطلاعات مورد نیاز، بر روی این فیش‌ها، بررسی و تحلیل صورت گرفت.

۱-۷ روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها در این پایان نامه به صورت توصیفی-مقایسه‌ای و همچنین سوژه محور بوده است.

۸-۱ محدودیت‌های پژوهش

محدودیت‌هایی که بر سر راه این پژوهش قرار داشت عبارت از این موارد بود:

۱- نبود منابع تاریخی در باب تاریخ هنر شیعی.

۲- دشواری در یافتن و تهیه نسخ و نگاره‌ها.

۹-۱ شرح واژه‌ها و اصطلاحات به کاررفته در پژوهش

شمایل: همانگونه که ذکر شد، در این رساله منظور از شمایل، شمایل و شمایل‌نگاری به تعبیر قدماست، یعنی: «کشیدن تصویر بزرگان دینی» (لغت نامه دهخدا، ذیل شمایل).

نگارگری: هنر تصویری ظریف و معمولاً ریز نقش و دارای کیفیت تزئینی که از دیر باز در شیوه‌های مختلف در خاور زمین متداول بوده است [این واژه ترجیحاً به جای اصطلاح «مینیاتور» به کار برده می‌شود].
(دایره المعارف هنر، ذیل نگارگری).

نماد: در معنای عام: بازنمایی ادبی یا هنری صفتی یا وضعیتی با وساطت یک نشانه (مثلاً: شکل جغد، خردمندی را می‌نمایاند و صلیب مسیحیت را). در معنای خاص: تاویل بصری از یک موضوع انتزاعی از طریق تبدیل مشخصات پویای آن موضوع به صفات ویژه شکل، رنگ و حرکت (همان، ذیل نماد).

ترکیب بندی: عمل سازماندهی همه عناصر یک اثر هنری است به منظور ایجاد یک کل منسجم و حاوی بیان هنری. امکان دارد هر عنصر با ویژگی‌های ذاتی اش جلوه نماید. ولی باید به طریقی عمل کند که کل مهم تر از اجزاء باشد (همان، ذیل ترکیب بندی).

فصل دوم

تاریخ هنر شیعی